

PEN op school

Werkvormen om een PEN-auteursbezoek voor te bereiden, een auteursbezoek na te bespreken of het thema vrije meningsuiting concreet te behandelen in je les

Dit pakket bestaat uit 6 werkvormen, onderverdeeld in vier categorieën:

1. Oriënteren

1.1. Onderzoekstaken

2. Voorbereiden

2.1. Maak kennis met PEN International

2.2. Analyse van concrete situatie: auteur/journalist die bedreigd is of in de cel zit

3. Uitvoeren

3.1. Literatuur en discussie (Animal Farm)

3.2. Rollenspel: Kernramp en media

4. Reflecteren

4.1. Schrijfp opdrachten

Bijlage: grenzen van vrije meningsuiting

Deze suggesties werden opgesteld door Sven Peeters en Karel Sergen van PEN Vlaanderen. Amnesty International Vlaanderen zorgde voor de uitleg over 'Grenzen van vrije meningsuiting'.

1. Oriënteren

1.1 Onderzoekstaken

Geschied voor 2de en 3de graad middelbaar onderwijs

Duur: 1 lesuur

Opzet: De terminologie achterhalen in verband met vrije meningsuiting en de organisaties die zich hiervoor inzetten.

Dit kan schriftelijk, mondeling, alleen of in groep gebeuren.

ICT-gebruik is noodzakelijk.

Opdracht: Tracht meer te weten te komen over (een van) onderstaande onderwerpen en vertel je medeleerlingen in 50 woorden de essentie:

Artikel 19

Amnesty International

PEN-International

PEN-Vlaanderen

Writers in Prison Committee

Gekoid

Topadië

ICORN

IFEX (International Freedom of Expression Exchange)

Human Rights Watch

Digital Freedom Network

CJP (Committee to Protect Journalists)

Reporters Without Borders

2. Voorbereiden

2.1 Maak kennis met PEN International

Geschied voor 2de en 3de graad middelbaar onderwijs

Duur: 1 lesuur

Opzet: Via gemengde activiteiten als digitaal onderzoek, lezen, kijken, beluisteren, op wereldkaart situeren, vaststellen dat de vrijheid van meningsuiting bij schrijvers altijd en overal een probleem voor de machthebbers kan opleveren. Het kan hard tegen onzacht gaan.

Opdracht: Bekijk www.penvlaanderen.be en probeer zoveel mogelijk te weten te komen. Maak een top drie van schrijvers en/of voorgelezen literair werk dat je het meest heeft aangegrepen. Achterhaal ook waarom je dit vindt.

2.2 Analyse van concrete situatie: auteur/journalist die bedreigd is of in de cel zit

Geschikt voor 3de graad middelbaar onderwijs

Duur: 1 lesuur

Opzet: De onderzoeksvaardigheden via digitale bronnen aanzwengelen en meer zicht krijgen op de problemen met vrije meningsuiting van schrijvers.

Opdracht: Surf naar www.penvlaanderen.be, scroll door het nieuws van PEN Vlaanderen en PEN Wereldwijd en blijf hier en daar haperen: lees!

Kies één bericht dat je interesseert over een auteur of journalist die in de cel zit, bedreigd wordt... Bekijk ook de officiële aanklachten. Wat is volgens jou de echte reden van hun arrestatie?

Welke artikelen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werden hier geschonden? Zie hier de Universele Verklaring in prettig leesbare versie, op de website van [Amnesty International Vlaanderen](#).

3. Uitvoeren

3.1 Literatuur en discussie

Geschikt voor: 2de en 3de graad van het middelbaar onderwijs

Duur: 1 uur (+ thuis lezen en kijken)

Opzet: Het verschil tussen (verkiezings)beloftes en daadwerkelijke politieke praktijk vanuit de literatuur naar de werkelijkheid brengen. Lees eerst het boek (Nederlands of Engels), bekijk bijvoorbeeld ook de film, laat de leerlingen onderzoeken wat de varkens beloven en laat ze vaststellen hoe de macht hen als hun vroegere vijand doet worden. Van totalitarisme over vrije meningsuiting naar totalitarisme.

Opdracht: Orwell schreef *Animal Farm* als een satire op de Russische revolutie en Stalin. Misschien herken je in dit verhaal ook regimes en praktijken van nu of uit het recente verleden. Welke?

3.2 Simulatie/ rollenspel: Kernramp

Duur: 1 à 2 uren

Opzet: De tegengestelde krachten en belangen laten ervaren wanneer een ramp ons treft, én het belang van vrije meningsuiting op zulke momenten.

Opdracht: Er is een explosie geweest in een kerncentrale. Daarop is de omgeving aan een grote dosis radioactieve straling blootgesteld. Duizenden arbeiders en omwonenden zijn

omgekomen en waarschijnlijk zullen er op termijn nog heel wat mensen sterven aan de gevolgen van de nucleaire ramp.

De explosie is veroorzaakt door incompetentie, corruptie en een gebrek aan veiligheidsvoorschriften. De beleidsverantwoordelijken hebben blijk gegeven van verregaande laksheid en onverschilligheid. De regering is van plan om een totale informatiestop in te voeren over de ramp en haar gevolgen.

Verdeel in vier groepen

Groep 1: Jullie zijn de Veiligheidsadviseurs van de regering. Verzin vijf goede redenen waarom er, volgens de regering, kost wat kost een totale informatiestop moet komen.

Groep 2: Jullie zijn de Agenten van de Staatsveiligheid. Jullie beschikken over alle nodige en nuttige middelen. Bedenk zo veel mogelijk manieren om te voorkomen dat er informatie over de explosie uitlekt. In laatste instantie mag je mensen fysiek uitschakelen, maar andere alternatieven krijgen de voorkeur, omdat ze in het buitenland minder opschudding verwekken.

Groep 3: Jullie zijn een groep dissidenten die een ondergrondse krant maakt die ook online te raadplegen valt. Som vijf goede redenen om waarom – volgens jullie – het groot publiek absoluut van de nucleaire ramp op de hoogte moet worden gebracht.

Groep 4: Jullie zijn een groep adviseurs van Pen International & Amnesty International. Je denkt na over wat jullie zoal kunnen doen om schrijvers en journalisten te helpen in landen (zoals dit) waar de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid ernstig ingeperkt worden. Verzamel zoveel mogelijk praktische ideeën om hen te ondersteunen.

4. Reflecteren

4.1 Schrijfopdrachten

Geslacht voor 3de graad middelbaar onderwijs

Duur: thuiswerk (eventueel met verslag: 1 uur)

Opzet: Via opiniestuk, zakelijke brief (klachtenbrief?) of synthese met commentaar het recht op vrije meningsuiting onderschrijven of gestalte geven.

Opdrachten:

- (i) Opiniestuk: Resumeer in je eigen woorden een geschrift dat de manier waarop je over iets denkt heeft veranderd. Dit kan een boek, een artikel, een blog zijn...
Motiveer en argumenteer.
- (ii) Brief: Schrijf een brief naar de pers over de situatie van een vervolgte schrijver die je sterk heeft aangegrepen. Ga hiervoor naar de site van www.penvlaanderen.be

- (iii)** Persoonlijk verslag van rollenspel: Wat heb je eraan gehad? Hoe blik je terug op de rol die je hebt moeten spelen. Was het een interessante klasoefening. Wat je er tenslotte mee geleerd?

BIJLAGE 1: GRENZEN VAN VRIJE MENINGSUITING

Amnesty International is een wereldwijde onafhankelijke en onpartijdige organisatie die de naleving van alle mensenrechten nastreeft door onderzoek en actie. Onze activisten worden gedreven door verontwaardiging over ernstige mensenrechtenschendingen en door hoop op een wereld waarin alle mensenrechten werkelijkheid zijn voor alle mensen.

VRIJHEID VAN MENINGSUITING

De politicus die zijn standpunten verdedigt, de schilder die zijn gevoelens kwijt kan op het canvas, de cartoonist die de actualiteit in zijn tekeningen op de korrel neemt, de rapper die zijn ongezouten mening geeft, de journalist die zijn visie op mens en maatschappij uiteen zet,... Het zijn allemaal mensen die gebruik maken van hun vrijheid van meningsuiting. Dat mensenrecht wordt al te vaak met de voeten getreden. PEN en Amnesty International komen op voor mensen die niet vrij hun mening kunnen uiten, overal ter wereld.

BEDREIGDE VRIJHEID

Een kleine speurtocht in verklaringen en verdragen over mensenrechten leert ons dat het recht op vrijheid van meningsuiting vaak vermeld wordt. We vinden het bijvoorbeeld terug in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (art. 19), in het VN-Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (art. 19) en in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (art. 10). Ook in het Kinderrechtenverdrag wordt het vermeld: de artikels 12 en 13 van dat Verdrag waarborgen de vrije meningsuiting van jongeren onder 18 jaar.

In die artikels vinden we een omschrijving van wat de vrijheid van meningsuiting juist inhoudt. Zo zegt het Kinderrechtenverdrag: 'Het kind heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te vergaren, te ontvangen en door te geven, ongeacht landsgrenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, in de vorm van kunst, of met behulp van andere media naar zijn of haar keuze.' In andere verdragen vinden we gelijkaardige bepalingen.

Wat wil dit nu zeggen? Dat je vrij mag uitkomen en opkomen voor je mening. Het maakt niet uit hoe je dat doet. Het artikel hierboven spreekt van het mondeling verdedigen van feiten of overtuigingen, bijvoorbeeld in een speech. Het heeft het over boeken, kranten, websites, internet en andere media. Ook via kunst kan je je uitdrukken. Dat moet je in alle vrijheid kunnen doen.

Het artikel vermeldt verder het 'vergaren en ontvangen' van 'inlichtingen en denkbeelden'. Dat is de vrijheid van informatie. Die vrijheid is een noodzakelijke voorwaarde voor de vrijheid van meningsuiting. Want als je geen toegang hebt tot informatie, als de overheid bepaalde feiten

voor je verborgen houdt door censuur, als sommige ideeën verboden zijn en er niet over mag gesproken worden, is het moeilijk om je eigen mening te vormen en ervoor op te komen. Wanneer die informatie wel toegankelijk wordt, floreert de vrije meningsuiting. Nieuwe technologieën spelen daarbij vandaag een belangrijke rol. Denk aan de volksopstanden in Egypte en andere landen uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Die werden mogelijk gemaakt doordat mensen informatie met elkaar konden delen, konden chatten en discussiëren via social media zoals facebook en twitter. Vrije meningsuiting veronderstelt dus toegang tot informatie.

Dat de vrije meningsuiting in vele landen ter wereld bedreigd wordt, staat buiten kijf. Je kan je vast voorbeelden indenken van schendingen van dit mensenrecht. In China worden kunstenaars vast gezet omdat hun werken als een bedreiging voor het regime gezien worden. Op andere plaatsen worden politieke activisten en vakbondsmensen geïntimideerd, bedreigd en vervolgd. Al te kritische journalisten en schrijvers krijgen boetes opgelegd of hun publicaties worden verboden. Voor zulke mensen komen Amnesty International en PEN op. Amnesty noemt hen gewetensgevangenen.

EEN VRIJHEID MET BEPERKINGEN

Wil het voorgaande zeggen dat je in alle omstandigheden zomaar mag zeggen en doen wat je wil, zonder remmen en zonder beperkingen? Wat als je daarmee andere mensen kwetst of schaadt?

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft er al vaak op gewezen dat de vrijheid van meningsuiting niet alleen geldt voor uitspraken of ideeën waarin iedereen zich kan terugvinden of die als onschuldig of neutraal worden beschouwd. Deze vrijheid geldt ook voor uitspraken of ideeën die een land of een bepaald deel van zijn bevolking kwetsen, choqueren of verontrusten. Anders gezegd, uitlatingen die choqueren zijn op zich niet strafbaar

Maar dat wil niet zeggen dat alles kan. In het Kinderrechtenverdrag wordt de vraag als volgt beantwoord: 'De uitoefening van dit recht kan aan bepaalde beperkingen worden gebonden, doch alleen aan de beperkingen die bij de wet zijn voorzien en die nodig zijn:

a. voor de eerbiediging van de rechten of de goede naam van anderen; of b. ter bescherming van de nationale veiligheid of van de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden.'

Een hele mondvol. De kern van de zaak is dat de vrijheid van meningsuiting niet absoluut is. De overheid mag onder bepaalde voorwaarden bij wet beperkingen invoeren. Dat mag ze doen als de vrijheid van meningsuiting botst met andere rechten en waarden. Die worden opgesomd in het artikel. Bij zo'n botsing moet de overheid in elk individueel geval de balans opmaken en afwegen wat doorweegt. Is het de vrijheid van meningsuiting of is het de waarde die erdoor bedreigd wordt? Afhankelijk van het antwoord op die soms moeilijke vraag zijn beperkingen al dan niet toegelaten.

Deze abstracte redenering wordt al snel duidelijk in een aantal voorbeelden uit de praktijk.

- Laster en eerroof: vrijheid van meningsuiting versus de rechten of de goede naam van

anderen: Je mag je mening geven over een ander, maar het gaat niet op om onwaarheden te verkondigen, feiten te verzinnen of mensen grove beledigingen naar het hoofd te slingeren. Dat is laster en eerroof. Toegepast op journalisten betekent dat dat ze geen nieuwsfeiten mogen verzinnen of doelbewust en onterecht iemand zwart mogen maken. Gebeurt dat toch, dan kan die persoon zich beklagen bij een rechter en bijvoorbeeld een correctie in de krant laten zetten. Voor publieke figuren zoals politici geldt dat ze meer kritiek moeten kunnen verdragen dan de doorsnee mens, net omdat zij er zelf voor hebben gekozen om in het spotlicht van de media te staan.

Wetenschappers genieten van academische vrijheid. Dat wil zeggen dat ze vrijelijk onderzoek doen en de resultaten daarvan publiceren. Journalisten hebben journalistieke vrijheid: ze mogen in vrijheid nieuws vergaren en opinies weergeven. Ze moeten daarbij wel bepaalde principes respecteren, zoals het verbod op laster en eerroof en het verbod op racisme. Die verboden vind je terug in de strafwet. Daarnaast bestaan er voor onderzoekers en journalisten vrijwillige gedragscodes.

Voorafgaande censuur is niet toegelaten volgens de Belgische Grondwet. De overheid mag dus niet al voor de publicatie verbieden dat iets wordt gepubliceerd. In beginsel mag een rechter alleen achteraf oordelen. Hij kan een publicatie dan censureren, in de zin dat hij ze uit de markt laat halen en de verdere verspreiding verbiedt en beboet.

Verschillende landen censureren internet. Zo blokkeert de Chinese overheid de toegang tot veel websites, waaronder die van Amnesty International.

- Pornografie: vrijheid van meningsuiting versus goede zeden: Over de toelaatbaarheid van pornografie zijn er heel wat meningsverschillen. In Indonesië bijvoorbeeld is elke vorm van pornografie verboden en strafbaar. In België daarentegen is niet elke vorm van pornografie verboden, maar wel extreme vormen, zoals bestialiteit. Kinderpornografie is natuurlijk ook verboden.

- Godslastering of blasfemie: vrijheid van meningsuiting versus de rechten van anderen (godsdienstvrijheid): In principe mag je kritiek hebben op elk denkbeeld of menselijk handelen, dus ook op godsdienst. Maar ook hier zijn er grenzen. Waar de grens juist ligt, is vatbaar voor discussie. Denk aan de rel rond de Mohammed- cartoons in Denemarken. Sommige moslims en staten vonden die zeer aanstootgevend en wilden ze bannen. Anderen zeiden dat de balans moest doorwegen in de richting van de vrijheid van meningsuiting, en dat ze dus wel konden. Amnesty International is het eens met die stelling.

In veel landen, ook in Europa, bestaan er wetten op blasfemie. In Ierland werd begin 2010 het verbod op blasfemie zelfs opnieuw ingevoerd. Ook België kent zo'n verbod in het strafwetboek. Interessant is dat er vanaf de jaren '30 tot 2005 geen vervolgingen werden ingesteld op grond van het verbod. In 2005 wilde een christelijke groepering een veroordeling bekomen, omdat een godslasterlijke expositie in een kerk plaats vond. Die vraag werd echter door de rechter afgewezen.

- Verbod op negationisme: vrijheid van meningsuiting versus openbare orde: De wet van 23

maart 1995 verbiedt en bestraft het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd (Holocaust). Dit is een unieke wettelijke uitzondering op de vrijheid van meningsuiting. Voor andere genocides geldt het verbod niet, al zijn er wel voorstellen in die richting gedaan.

- Aanzetten tot haat, racisme en discriminatie: Internationale verdragen (bijvoorbeeld artikel 20 van het Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten en het VN-Verdrag inzake Rassendiscriminatie) verbieden het aanzetten tot haat en racisme. In België is er een antiracismewet en een wet die discriminatie op andere gronden, zoals geloof, handicap en seksuele voorkeur, verbiedt. Onder 'aanzetten tot haat, geweld of discriminatie' verstaan we verbale en non-verbale communicatie die aanzet, stimuleert, aanmoedigt, provoceert en oproept tot bepaalde reacties. Dit gaat dus verder dan gewone ideeën, informatie of kritiek. Bovendien is het niet noodzakelijk dat aan die oproep effectief gevolg gegeven wordt. 'Cyberhate' komt steeds vaker voor, ook in België, en kan een grond zijn om bepaalde websites te bannen.